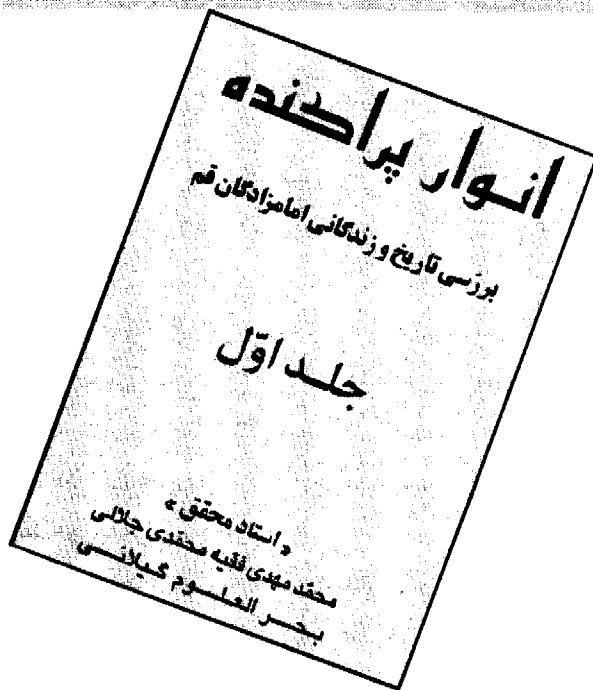

نقدی دوباره بر

«انوار پراکنده»

سید حسن فاطمی

انوار پراکنده، ج ۱، محمد مهدی فقیه محمدی، تهران، انتشارات سیف، چاپ دوم، ۱۳۷۸، ۶۱۰ص.

آقای محمد محمدی از پرنویسانی است که تاکنون چند اثر در مورد امام زادگان و شخصیت‌ها نگاشته و بنا دارد کتاب‌های فراوان دیگری نیز در این موضوع بنویسد؛ به گونه‌ای که «دائرة المعارف مفصل بقاع متبرکه» به ۴۵ جلد می‌رسد. آنچه پیش رو دارید بررسی جلد نخست آن است.

نظر به گستردگی کار نویسنده، و این که احتمال دارد این دائرة المعارف یکی از منابع تحقیق قرار گیرد، لازم است با دقت کامل به نگارش درآید. اما متأسفانه نگارنده چنین دقتی را در این اثر نمی‌بیند.

این جانب در مجله آینه پژوهش شماره ۵۱، بسیار محترمانه ضمن معرفی کتاب، نمونه‌هایی از ضعف‌ها و لغزش‌های کتاب را یادآور شدم، تا نشان داده شود تجدید نظر در این متن ضرورت دارد و یا از چاپ مجدد آن، خودداری شود. اما متأسفانه کتاب بار دیگر با همان لغزش‌ها و بدون تجدید نظر به چاپ رسید.

برای این که عدم اتقان محتوای این اثر، بیشتر روشن شود، باره‌ای دیگر از لغزش‌های آن را یادآور می‌شویم.

۱. در صفحه ۲۳۸ آمده است که تاریخ تولد و وفات علی بن جعفر (ع) در هیچ یک از کتب تاریخ، رجال و انساب تصریح نشده است. اما چند صفحه بعد، در صفحه ۲۴۵ از قول مجلسی اول در شرح کتاب «من لایحضره الفقیه» فوت این امامزاده را سال ۲۵۲ ق نقل می‌کند.

۲. در صفحه ۴۷۹ فاصله بقعه امامزاده ابواحمد میانی (واقع در نزدیکی شاه سیدعلی) با علی بن جعفر حدود یک

شده است، در مدح حضرت و توصیف گنبد طلا و ... است و جمع اعداد هر مصراع آن (بر اساس شمارش حروف ابجد) ۱۲۱۸ یعنی سال تذهیب گنبد است. قصیده این گونه آغاز می شود:

این قبه، گلبنی است به زیور برآمده
یا پاک گوهری است پر از زیور آمده
این دوحه ای است کامده از جنت العلا
یا کوكبى است سعد منور آمده

این قصیده در کتاب تاریخ قم تألیف محمدحسین ناصر الشریعه (از منابع تحقیق نویسنده انوار پراکنده) صفحه ۸۴-۸۱ آمده است.

۷. نویسنده در صفحه ۴۷۹ با تعبیر «مرحوم» از حجة الاسلام مدرسی طباطبایی (صاحب آثار متعدد در تاریخ قم) یاد کرده است؛ در حالی که وی اکنون حیات دارد و در امریکا زندگی می کند.

۸. در صفحه ۵۲۹ دو تصویر از بقعه سیده صفورا آمده؛ اما زیرنویس آنها جا به جا چاپ شده است.

۹. در صفحه ۵۳۰ آمده که در قم دو امام زاده به نام «شاه زاده ابراهیم» شهرت دارند:

یکی در خیابان امام زاده ابراهیم مدفون است و محل دفن دیگری در گلزار شهدا جنب بقعه منسوب به علی بن جعفر است.

روشن است که گلزار شهدا در یک طرف خیابان است و امام زاده ابراهیم در طرف دیگر.

۱۰. در صفحه ۲۴۵ محل بقعه منسوب به علی بن جعفر (ع) قبرستان «درب بهشت» یاد شده است. در حالی که این قبرستان در طرف جنوب خیابان است و بقعه امام زاده در طرف شمال خیابان می باشد. چه بسا در گذشته، قبرستان های دو طرف خیابان، یکی بوده و به «درب بهشت» شهرت داشته است؛ اما اکنون چنین نیست و تذکر آن لازم بود.

۱۱. اطلاعات ما از امام زاده ناصرالدین، بسیار اندک است. ندانستیم نویسنده در صفحه ۳۳۰ از کجا نام فرزند و چند تن از نوادگان این امام زاده را به دست آورده و محل دفن یکی از آنها را پایین پای حضرت معصومه (س) معرفی می کند؟!

۱۲. این جانب به خاطر دارم که چند سال پیش، بقعه

کیلومتر نوشته شده است؛ در حالی که محل دفن این دو امام زاده چند کیلومتر با هم فاصله دارند.

۳. در صفحه ۲۸۴ ارتفاع گنبد امام زاده ابراهیم (واقع در خیابان چهارمردان، نزدیک گلزار شهدا) شش متر ثبت شده است؛ در حالی که ارتفاع آن حدود سه متر است؛ چنان که گنبد علی بن جعفر ۳/۳۰ متر ضبط شده است.

۴. در صفحه ۲۸۷ محل دفن شاه احمد قاسم در نزدیکی دروازه جنوبی قم و کمی بالاتر از مرقد منسوب به علی بن جعفر (ع) ثبت شده است. این در حالی است که اکنون به خاطر گستردگی شهر، محل دفن این امام زاده در شرق قم قرار گرفته است. گویا منشأ چنین اشتباهی این بوده که این مطلب از روی کتاب هایی نوشته شده است که در زمان تألیف آنها قم کوچک بوده و مرقد شاه احمد بن قاسم در جنوب شهر قرار داشته است.

از سوی دیگر تعبیر «کمی بالاتر» نشان می دهد که این امام زاده و علی بن جعفر نزدیک هم دفن شده اند؛ در حالی که فاصله زیادی با هم دارند.

در صفحه ۲۹۰ نیز از قبرستان مالون (محل دفن شاه احمد قاسم) نام می برد که محل آن را جنوب غربی قم بیان می کند!

۵. در صفحه ۴۷۵ تصویری از جنوب بارگاه امام زاده سیدعلی چاپ شده، اما در ذیل آن آمده است: «نمایی از ایوان و کفشکن شمالی بقعه».

۶. در جای جای کتاب، اشعاری در مدح امام زادگان آمده؛ به ویژه اگر این اشعار در بارگاه آنان به صورت گچ کاری یا با کاشی نوشته شده باشد. در مدح حضرت معصومه (س) نیز چند قصیده ذکر شده است. اما از قصیده ای بسیار زیبا در مدح آن حضرت غفلت شده که جا داشت دست کم به آن اشاره می شد. این قصیده که در اطراف صحن عتیق با کاشی نوشته

۱۶. در صفحه ۹۷ می خوانیم: «علامه امینی در کتاب اعیان الشیعه می نویسد ...». علامه امینی کتابی به نام اعیان الشیعه ندارد. (در صفحه ۹۹ نام نویسنده کتاب، صحیح ذکر شده است.)

در خور توجه است که چه بسا ایرادات وارد به این کتاب، در زمان ما جزئی و غیر قابل اعتنا تلقی شود؛ اما اگر قرن های آینده را در نظر بگیریم، این لغزش ها مهم جلوه خواهد کرد. مثلاً وقتی در زمان ما محل بقعه امام زاده شاه احمد قاسم در جنوب قم ثبت می شود، آیندگان می پندارند که در زمان ما شهر قم آن قدر کوچک بوده که محل این بارگاه در جنوب این شهر به حساب می آمده است.

یا این که وقتی محل دفن امام زاده ابراهیم (واقع در خیابان چهارمردان) گلزار شهدا معرفی می شود، خوانندگان در ده ها سال بعد خواهند پنداشت که در زمان ما گلزار شهدا آنقدر وسیع بوده که تا محل دفن امام زاده ابراهیم را فرا می گرفته است و خیابانی که بقعه این امام زاده را از گلزار شهدا جدا کرده، پس از عصر ما کشیده شده است.

آیا برای آیندگان این ابهام پدید نخواهد آمد که جمهوری اسلامی که مدعی است در چند سال نخستین پس از پیروزی انقلاب اسلامی برای دور دست ترین روستاها جاده آسفالت کشیده، چطور راه اصلی قم-اراک را پس از سال ها آسفالت نکرده است؟!

در پایان، یادآوری می شود که «دائرة المعارف» نامیدن این گونه آثار، نه تنها سبب اهمیت یافتن آنها نمی گردد، بلکه باعث می شود «دائرة المعارف» مفهوم و جایگاه خود را از دست بدهد.

امید است این برادر عزیز به جای نوشتن کتاب های فراوان، آثار کمتر و با دقت بیشتر بنویسد که هم دیگران از آنها بهره مند گردند و هم ذخیره ای برای آخرت او باشد.

○

امام زاده ناصرالدین به طور کامل تخریب و بنای جدیدی ساخته شد. اما نویسنده در صفحه ۳۳۱ اظهار می دارد که این بقعه از آثار قرن دوازدهم یا اواخر دوره صفویه است. تصویر چاپ شده از بقعه نشان می دهد که این گزارش مربوط به زمانی می شود که ساختمان جدید بنا شده است. حتی از آن قسمت کاشی کاری که بازسازی ساختمان به سال ۱۳۶۹ ش ثبت شده، تصویربرداری و چاپ شده است. نیز گزارش شده که ضریح کنونی در سال ۱۳۷۰ ش بر سر مزار، نصب گردیده است.

مایه شگفتی است که در ادامه، اظهار می دارد که گنبد و دو گلدسته بارگاه، بدون کاشی کاری باقی مانده و از افراد خیر تکمیل آنها را درخواست کرده است. اما دقت نکرده که در گلدسته ها و گنبد، آهن آلات به کار رفته که در قرون گذشته در ابنیه از آهن استفاده نمی کردند!

۱۳. ذیل تصویر ۲۹ می خوانیم: «نمایی از گنبد و گلدسته ها و مدخل اصلی به روضه مطهر شاهزاده ناصرالدین» در حالی که گنبد و گلدسته ها در تصویر نیست. از این گذشته ندانستیم مدخل فرعی بقعه کجاست که این مدخل، مدخل اصلی است؟ مرقد دارای دو در نزدیک هم است و هر دو در تصویر نمایان است.

۱۴. در سر تا سر کتاب، از کتاب تاریخ قم مطالبی نقل می شود. بر اساس منابعی که در پایان کتاب آمده، سه اثر به نام «تاریخ قم» از نویسنده های متفاوت جهت تدوین، استفاده شده. اما در موارد متعدد از قرائن نمی توان به دست آورد که مراد نویسنده کدام «تاریخ قم» است.

۱۵. در صفحه ۵۷۱ محل بارگاه امام زاده سیدجمال الدین در کنار راه شوسه (راه شنی) اراک بیان شده. در حالی که سالیان دراز است که این راه، آسفالت شده است.

